ՍՈՒՐՀԱՆԴԱԿ ԲՈՒԶԱՆԴԵԱՆ

ԼՐԱԳԻՐ

ՏԷՐՈՒԹԵԱՆՆ ՕՍՄԱՆԵԱՆ

1849 — 9 ԱՊՐԻԼ ՆՈՒՄԵՐՈ — 105 ՋԷՄԱԶԻՒԼ ԷՎՎԷԼ 28 — 1265

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Էվգաֆի տեսուչ վսեմափայլ Պէյ Էֆէնտին բարձրագոյն դրանը գրով ծանուցեր էր, որ Հըրգէ Շէրիֆին սենեակը և տառատաջը նաև ուրիշ քանի մը տեղերը նորոգութեան կարօտ էին։ Նոյն դրան վրայօք գերագոյն ատեանն ալ խորհելով որոշեր էր, թէ հիմակու հիմա խիստ կարեւոր եղած տեղերը նորոգուին, իսկ մեծ ծախքով նորոգուելու կարօտ եղած տեղերը նախ և յառաջ քննուին (քէշֆ ըլլան), ու որչափ ծախքի և բանուորի կարօտ ըլլալը խօսուելէն ետքը՝ շինութեան սկզբնաւորութիւն ըլլայ։

Բայց երբոր առատապատիւ Վեզիրին այս որոշումը իմացաւ, չը հաճելով հրաման ըրաւ, թէ իսկոյն ամէն տեղն ալ նորոգուելու սկզբնաւորութիւն ըլլայ, և պէտք եղածին չափ ալ բաւական որոշելու տաճիկ բանուորներ խրկուին, որովհետև սնանկ շէնքերը ուրիշ շէնքերու նման քննութեան ենթակայ չեն կրնար ըլլալ ըսաւ։

Սոյն գերագոյն ատեանն ալ բստ հրամանի Էվգաֆին որոշեց, որ շուտով մը պէտք եղած դրամը և բանուորները որոշուին ու խրկուին, որպէս զի առանց ժամանակ անցընելու շինութեան սկզբնաւորութիւն ըլլայ, նաև վարպետ երկրաչափ մը ու գերագոյն ատեանին կողմանէ առաջին պաշտօնեայ Րէուֆի Էֆէնտին խրկուին, և այն տեղի կառավարին ալ շինութեան վերատեսչութիւն ընէ, որպէս զի Նորին Վեհափառութեան բարեպաշտ կամացը համեմատ նորոգութիւն վայելուչ կերպիւ որ յառաջ բերինայ։

— Քիւթահիայի նահանգը սպասաւորութիւն ընող Նուրուլլահ պէյին յաջորդելը ու փոխ չորը նախորդներուն Թէրթէրեան մէկուն մէջ յիշած էինք։ Այս օրերս Ալփայի արքունի բանակին ընդհանուր հրամանատար փաշան բարձրագոյն դրանը գրելով կը ծանուցանէ, թէ Թագաւորական զօրքը մինչև հիմա նոյն սպասաւորին ետևէն իյնալով բանկեր կոչխանէին, բայց անիկա Պարսկաստան անցեր էր, վերջապէս հասկընալով որ հոն ալ չը պիտի կրնայ ապաստան ըլլալ, ուստի ուղղակի արքունի բանակը գալով անձնատուր եղեր է։

— Վեհափառ Արքային յատուկ զօրաց բանակին ընդհանուր հրամանատար վսեմափայլ Րէշիտ փաշայէն հիւանդութեամբ ետ առաւ նոյն երևելի պաշտօնը, և յանձնեց ծովային ատեանին նախագահ գահերէց վսեմափայլ Մահմուտ փաշային՝ միւշիրութեան և վէզիրութեան բարձր աստիճանով. նաև իւր ներկայութեամբ կանչեց յիշեալ Մահմուտ փաշան, և իւր պաշտօնին վերաբերեալ փառաւոր նշանն ալ շնորհեց։

— Ծովային ատեանին նախագահութիւնը՝ Արմանէխի գահերէց Րէֆիք փաշային յանձնըւեցաւ՝ վեզիրութեան աստիճանաւ։

Նոյն ատեանին անդամ Մահմուտ պէյը միրի լիվայութեան աստիճանաւ Արմանէխի անուանեցաւ։

— Կայսերական պալատին ատենադպիր յարգապատիւ Մէհմէտ պէյ էֆէնտին առաջին աստիճանին երկրորդ կարգը անցնելով պատուեցաւ։

— Իզմիրու մուհասըլը Օսման պէյին խոհեմ կառավարութիւնը բնակիչներուն ամէնն ալ շնորհակալ ըլլալով՝ վեհափառ Թագաւորին բազմաթիւ մահզար մը մատուցեր էին. ուստի Նորին Վեհափառութիւնն ալ բարեհաճելով՝ Օսման պէյին միրի միրանութեան աստիճանը պարգևեց. նաև Իզմիրու ատեանին անդամ՝ Հաճի Օսման աղային, և այն տեղի երևելիներէն Թիւքօղլուզատէ Հիւսէյին պէյին մենեկապետութեան աստիճաններ տրուեցաւ։

— Նիշան միւտիրի Օսման էֆէնտին առաջին աստիճանին երկրորդ կարգը անցաւ։

— Վսեմափայլ Նաֆիզ փաշային որդի Լատիֆ պէյ էֆէնտին՝ որ Սամանճի գրատունը անցեր էր, երկրորդ աստիճանին երկրորդ կարգը անցնելով նշանն ալ առաւ՝ հաստատեալ կանոնին համաձայն։

— Մարտաքասըքիս ատիկան վսեմափայլ փաշային փեսայն Հասան պէյը՝ որ բարձրապատիւ մեխամէտայի թղթակցութեան գըրասենեակը ընտիր պաշտօնեաներէն մէկն է, առանց նշանի երրորդ աստիճանը ընկալաւ՝ սահմանեալ կանոնին համեմատ։

— Ըռխըսերպագոտեան կողմերուն կառավարիչ վսեմափայլ փաշային քաջ Թարգման գահերէց ու մենեկապետութեան աստիճանը ունեցող Մէլիք պէյին ահուսապետութեան աստիճանը տրուեցաւ։

— Լոպէ զատէ խաճէկեան Մուսթաֆա բէյին էֆէնտին՝ հօրագործութեան ատեանին անդամ եղաւ։

— Հաճի Մէհմէտ արիֆ աղան՝ որ երբեմն Պուր քաղաքին միւտիրքն էր, մենեկապետութեան աստիճանը առաւ։

— Բէզիրի էվվէլ 19ին ժամը իննին ատենները՝ Անատոլիոյ մէջ Մուղլայի Ալեաքողին բռնած մզկիթը կայծակէն զարկեր է. մինարէին երկու կանգունի չափ տեղը շըլելով՝ տակը գտնուած մարմարէ քար մը վրայ իջեր է, և քանի մը ատեներուն ալ կըդմիտրները Թափեր են. բայց մարդու մը վնաս տրված չէ։

— Միլիամբլէյէն մէկուկէս ժամ հեռու գըտնըւած Աչմամոր գիւղին մօտ Գօլէմիս ըսւած դաշտին գոմէշները բանկեր և բեղմնաւորի երրորդ օրը, և խեղ մը տեղ ալ սպիտակ եռանէ մարեր է. նոյն դաշտին մէջ 1100 ոչխար կար, որոց ակռաները ցուրտ հովէն երկաթի բերանը Թէպէտ անոնց վնաս մը չէ եղեր, բայց յետոյ դաշտը վերստին բռնելով ոչխարներուն 800ը այրեր ու 300ը ալ մեռեր են։

— Տիւիթրի անուն նաւապետ մը Անդղիացի վաճառականի պէտք նաւով մը Շիլոյեն Անտալիա պիտի երթար յունվարի եօթնին, և նաւն ալ սուրճ և ուտելիք բեռցած ըլլալով վաճառականի ապրանք էր. օրը անյաջող փչելուն Անատոլուի ծովեզերքը Գօգօրդ ըսած նաւահանգիստը Թէպէտ երկաթ նետուեց, բայց հովին սաստկութենէն երկաթը քշուեցաւ, ու նաւը ցամաքը ինկաւ. նաւուն ապրանքը՝ նաւապետը և նաւաստիքը ազատեցին։

— Հելէնի հպատակ Չանլըճացի Փանայօթ անուն նաւապետ մը իր 700 քիլէնոց նաւը սոյն բեռցընելով Կիպրոսէն Սագըզ և անկէ ալ Լոնտոնի կղզին պիտի գար. Ճէզէլպուրնը ըսած տեղը ցամաքը ինկաւ փետրվարի հինգին. բայց նաւապետը և նաւորդները ազատեցան, նաև 50—60 քուլալ սոյն ու նաւուն արժէն ցամաքը հանուեցին, միայն նաւը խորտակեցաւ։

Դարձեալ՝ նոյն օրը Լասվիլ անուն նաւակ մը՝ ձուկ որսալու համար երկու նաւորդով ծովուն վրայ գտնուեր էր և առագաստը բացած էր, քամիին սաստկութենէն առագաստը տակն ու վրայ ըլլալ նաւը, և մէջինները խեղդուեցան։

Նմանապէս Հնդկի հպատակ Նաւաբ Նօզզի Աֆիֆանյոզիանին անուն նաւապետ մը՝ 5400 քիլէնոց նաւը վաճառական ապրանք առնելով Աղէքսանդրիա պիտի երթար. փետրվարի 22 ին Սէլանիկէն ճամբայ ելաւ ու Քէռէնտիլէյի նաւահանգիստը հանդիպեցաւ, ուսկից ալ Դուրբ առաջին պիտի գար. բայց երբոր մարտ ութին երկուշաբթի օրը աստուստ Եոփենճ պուրնը բռնած տեղը եկաւ, որ Գուշատասիէն կէս ժամ հեռի էր, քարերուն զարնուելով նաւը խորտակեցաւ, և մէջինները որ 20 հոգիէն, ազատեցան, ապրանքին մէկ քիչը ծովը թափեցաւ, մեծագոյն մասը ցամաքը հանեցին։

— Սամագոյէն կը գրեն թէ այս տարի շատ տեղուանք սաստիկ ձմեռ ու ցուրտ եղաւ. Սէլանիկ, Իզմիր, Նոսթոս և այլ ասոնց պէս քաղաքները՝ որոնք ծովեզերեայ տեղեր են, աւելի ցուրտ եղաւ ու շատ ձիւն տեղաց, մարդիկ և անասուններ սառեցան. նմանապէս Բերիայի և Դամասկոսի մէջ ալ շատ ձիւն տեղալով ցուրտ ըրաւ։

Դեկտեմբերի վերջին երկուշաբթի օրը Սամագոյի մէջ ալ ձիւն տեղալը սկսեց, հինգերորդ օրը՝ որ ձեռնադմութ էր և ուրբաթ, անանկ ցուրտ մը եղաւ, որ փողոցներուն մէջ ջուրերը սառեցան, այն օրը ամէն մարդ մնացած 3—5 թիզ ձիւն գտնուեցաւ. և թէպէտ մինչև մարտ չը հալեցաւ. բայց ցուրտը չը շարունակեց, ուրբաթ օրէն ետքը՝ ամէն մարդ թէ գիւղաքաղաքին մէջ և թէ գիւղերը բնաւ չը մնացին, անասուններուն գէն մը չեղաւ. քամի ալ չը փչեց ամենեւին. փայտը, ածուխը, չորեկը և ուտելիքները եկան, այդերը ձիւնին վրայէն անցուցած ըլլին. ամէն մարդ գործին պարապեցաւ. մինչև մարտի 11 ին (բէզիլ ախըր 28) ուրբաթ օրը մէկ թիզէն աւելի փողոցները ձիւն կար. 91 օր շարունակ ձիւնը գետնէն չը վերցաւ։

Ուրիշ տարիներ բնաւ ձմեռ չեղած տեղուանքը՝ այս տարի սաստիկ ձմեռ եղաւ, բայց Սամագոյի մէջ ուր տեղ սաստիկ ցուրտ կըլլար ամէն տարի, և ինչպէս որ Ինա տօրոսի կողմը Երզրում, նմանապէս ալ Բուռսէյի կողմը Սամսոն անունով տեղեր են ցուրտի կողմանէ, այս տարի ցուրտ չեղաւ, միայն մարտի մէջ ուրիշ տարիներէն աւելի ձիւն տեղաց, որն որ Ռուսս բռնած երկամեայ նիւթին ատտրութեանը դրամ. կըլլայ; և ասկէ Սամսպոյեցոց մեծ ուրախութիւն է. ուստի հաստատութիւնը այս տարի Ռուսն աստուած է բռնել մեծ ուրախութիւն կը ցուցնէ ու փառք կուտայ։

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ԲԺՇԿԱԿԱՆ ՀՆՈՒԹԻՒՆ

Փարիզու ազգային մեծ գրատունին մէջ Չինաց լեզուով շատ գրքեր կան. որոնք աչքէ անցընելը և մէջերնին գրուած հետաքրքրական և պիտանի բաները հրատարակելը յանձնըված է Պ. Սդանիսլաս Ժիւլիան երեւելի լեզուագէտին, ասիկայ նոյն լեզուով գրուած հանրագիտակ բառարանի (անսիքլոբէտի) մը մէջ գտեր է որ, Չինացիք հին ատեններ շատ բաներ գտած են եղէր, որ ամբողջապէս կը կարծուի թէ այս ինչ կամ այն ինչ անուն Եւրոպացի վարպետը գտաւ. անանկ բաներ ալ կան որ ՚ի վաղուց հետէ Չինացիք գործ կածեն, բայց Եւրոպացիք տակաւին չը գիտեն։ Անանկ դեղերուն կարգին է նաև ծառին արմատը փոխ պղտորու- բուսած ձաճին կամ ուրիշ տեսակ ձաճերու մարդուն փորէն դուրս հանելու գործածելը. Ֆեկֆօ բուսած նիւթը ... հիւանդութեան գէշ ըլլալը. փտեցնելով ծըլած հաճարը (չաւտարը) գժուար ծննդաբերութեան գործածելը. և այլն։ Լոկ պաղ ջուրը խմել դեղ գործածելը՝ որ հասարակօրէն կը կարծուի թէ մօտ տարիներս Եւրոպէ բժիշկները հնարեցին, Չինացի Հօաթօ անուն բժիշկը հնարած է եղեր, որ բժշկական գիրքեր ալ գրած ունի. և այս բժշկին ժամանակը՝ Հռոմայեցւոց Մարկոս Աւրելիոս կայսեր ժամանակն է. որ քրիստոսի 161 թուէն մինչև 180 թուականը թագաւորեց։

Անկէ երկու տարի առաջ հիւսիսային Ամերիկայի Պօսթըն քաղաքը մէկ ատամնաբոյժ (տիշճի) մը Ջէքսըն անուն՝ վիրաբուժութեան գործողութեան բռնած ատենը հիւանդը թմրեցնելու և անզգայ ընելու համար էթէրէ հոտոտել տալը հնարեց, որով հատն ստնողը ցաւ չը զգար։ Բայց վերջերս Չինացի Հօաթօ բժիշկը գործ կածէ եղեր ասոր նման դեղ մը, և ասկէց ալ դիւրին և անփորձ, ձօշ անունով փոշի մը գինիի կը խառնէ կը խմցնէ եղեր. և այս գինին խմողը կը թմրի, և ինչ անցած կըլլայ չի մանար եղեր. Հինգերորդ դարու Հայոց մատենագիրները Տանդրոքոռ խոտին արմատին այս ուժը կուտան. և կըսեն որ բժիշկները այս արմատը գինիով կը խմցնեն և անկէց ետքը կրնան վիրաբուժութեան գործերը կը կատարեն եղեր։ Իմ ասեննս Չինացիք և անոնց գիտութիւնները կերպէն որ Հայոց շատ անծանօթ չէին։ Մանգոն նախարարը անկէց քիչ ժամանակ առաջ Չինաց երկրէն Հայաստան եկած էր, որ Մամիկոնեայց ազնուական տոհմին նախահայր եղաւ. ասկէց կարդացող մարդ ըլլալ՝ Չինաց ազգին հին սովորութիւնները և Մամիկոնեան իշխանաց մէջը մեծ և թագաւորի մօտ մարդ ըլլալէն յայտնի է. որովհետև ՚ի սկզբանէ հետէ այն ատրութեան մէջ ... Եւրոպացիք կամ հետը եկողներէն մէկը կրնայ ըլլալ որ այն Հօաթօ

Գուլլիէլմէն թարգմանեալ՝ հանքային նիւթերուն վրայ։

ՊՈՂՊԱՏ

Պողպատութիւն մընէ, որուն գլխաւոր տարրը՝ ածուխի հետ բաղադրեալ երկաթն է։ Քանի մը տեսակ է, որոնցմէ. իր տարերքին մէկը՝ այսինքն երկաթը քանի մը կերպ է։ Աստուծոյ Պողպատը՝ գոյացութիւն մընէ, որ դրեթէ բաղդատելին երկաթէ բաղկացեալ է. բայց ածուխ ու քիչ մը հող կը գտնուի իր մէջը քիմիական բաղձմանկով։

Ուսմանը՝ երկաթ կը տարբերի Պողպատը, որ սաստիկ տաքցունելէն ետքը՝ պաղ ջուրին մէջը խօթելով, իր ուժի որակութենէն աւելի կը կարծրանայ կըլլայ։ Երեք կերպ է. բնական, Բաղադրական, և Հրահալ։

1. Բնականը՝ որ պարզապէս կամ հալեցուցած Պողպատ կըսուի. մի և տեսակներէն աւելի խառնակ ու խորդուբորդ է. բայց գինը աժան ըլլալուն համար՝ արուեստի մէջ շատ յաճախ. Երկաթի և կամ ուրիշ նիւթի հետ և կամ ինքնին գործածելի կամ ... և երկու կերպ փոփոխութեան մէջ. նախ՝ կը հալի, երկրորդ՝ կը մաքրուի։

2. Բաղադրականը՝ ածուխ ու մաքուր երկաթ ունի, որ կրակի նախ սաստիկ Պողպատ՝ կը վրան ... ունենալուն համար։ Կարծր ու դիւրաբեկ է. և կրակը մտնելէն առաջ չի գործածուիր. ինչ հանրապէս ինքնին և կամ երկաթի հետ ... կը բանի։ Բայց բնականին հետ պէտք ... կը բանի, շատ աշխատութիւն կուզէ, քանի որ գործածելը, այնչափ կը կակղնայ. որուն հետ երկաթ և քիչ մը ածուխ ունեցող Պողպատ կը հարուցվի։

Ասիկա պէտք է ջուր տալով բարեխառնել, որ իր ատամը բնականէն վեր ըլլայ, և այս կերպով աւելի կատարելութեան կը հասնի. և այն ներգործութեամբը շատ դիւրաւ կրնայ ... բայց ջուր առնելէն ետքը՝ աւելի կը կարծրանայ, և հաստատութիւն կամ պայծառութիւն՝ ... աւելի ... Անգղիական գործարաններ՝ Լոնտոն, Պիրմինգհամ, Շէֆիլտ, և Թուլոն կըլլան, ... և գերմանական Պողպատ, որով ... կը շինեն։

3. Հրահալը՝ հալեցնելով առնուած, հետը կամ բնական կամ Բաղադրական Պողպատ և կամ ուրիշ նիւթ մը հալեցնելով, և կամ ինքնիրեն հալեցնելով, գաղտնիքներուն մէջը կը լեցնեն պէտք ... համար։ Ասիկա առջի բոլոր երկաթ ... աւելի գեղեցիկ հարթ և մաքուր է, որ շատ փափկութեամբ կը տաքցուի ... Անոնցմէ աւելի բարեխառնութիւն ջուր կառնէ առանց խորդուբորդելու։ Բայց ջուր առնելէն առաջ՝ խարտոցով կը հարթուի, անանկ որ բոլոր գինը ու կարծր փայլուններով միայնակ կը հաւասարի։

Երբոր ասիկա կը մաքրուի, ուրիշ պողպատներէն աւելի կակղութիւն մը կընդունի ու գեղեցիկ կըլլայ. նաև ջուր առնելը ասոր կարծրութենէ՝ ՚ի դուռս գեղեցկութիւն մ՚ալ կառնէ և ... շատ աղէկ ձիոյ կը բանի։

ՊԱՂԼԵՂ (ՇԱՊ)

Հանքային կամ մետաղական աղ է, որ ունի իր մէջը կաւ և արջասպ (զամճաքը)։ Ինչս հրաբուխ ... տեսակ է՝ բնական ու Արհեստական։

Արհեստական կրակի մէկ տեսակը, որմէ նաև շատ գործածութեան կարող է, որ իր մէջի նիւթերէն զատելով մաքրուի ու քիչ մը ... ըլլայ։

Պաղլեղ շինելու գլխաւոր տեղերն են Լեւանտ ու Գալլիա, և Իտալիա։ Ցեղեր կը հաստատեն թէ Հռոմայ գործարանները աղէկ կը շինեն. բայց Քոլօնայ քիմիագէտը կըսէ թէ Հռոմայի Պաղլեղին համբաւը ու գերազանցութիւնը միայն քանի մը հին կարծիքներուն վրայ կը հաստատի. և գործարանի Պաղլեղները՝ երբոր իրենց մէջը երկաթ չունենան, Հռոմայինէն աւելի կը-

բժիշկին պատմած Թժրիկացուցիչ ծոյծ արժանը՝ Հայոց բժիշկներուն ալ ծանուցուած է։ Նանիկով արեւելեան հին ազգերը՝ հին գիտութեանց աւանդապահ կըլլան իրարմէ առնելով։ Նորոգուի նոր ազգերը կաշխատին, նոր բաներ կը գտնեն. և մենք առանկ բան մը գտնենք բերլով պարծելու. առնենին կրնանան որ նոյն գործը տեսնող ուրիշ ցեղ մը՝ որ իրենց գտածէն շատ գիւտին գործ կածուէր, իրենցմէ շատ առաջ գտնըված է։

Նոյն ծառքին արմատը մարդու փորին ճճիները հանելու համար գործածուիլը առջեւէց շատ առեն առաջ մէկ Հայազգի մը մեզի պատմեց, որ շատ ժամանակ ճճի նեղութիւն քաշեր և ճարը չէ գտեր. վերջը դարման մը Կիրիտ կղզին գացած ըլլալով՝ այն տեղացի մէկէ մը լսեր և ըրեր, և ճճիներէն ազատեր է. հոգը շատ մարդու ալ ցուցեր է. և որք ըրեր են՝ ամէնքն ալ օգուտ տեսեր են։ Այս գեղը Եւրոպացիք ալ գիտեն. բայց մէկ բան մը կայ որ չեն գիտեր. գուցէ բանի տեղ չը դնելով անհոգութիւն ըրած են։ Արմատը ուժ ունենալու համար գետնէն նոր հանուած ըլլալու է, այսինքն հանելէդ մինչև գործածելու ժամանակդ քանի չորս ժամ միջոց անցնելու չէ. և արմատին տակերները (բերքէնները) հաստ ու բարակ խառն ըլլալու է. կրնաս միայն հաստերը կամ միայն բարակները գործածել. ստուգած ըլլալով որ՝ բարակ տակերները միայն բարակ ճճիները դուրս կը հանեն. հաստերն ալ միայն հաստ ճճիները կը հանեն, ասկէց Կիրիտ փորձը ըրող մարդը պատմեց մեզի։ Բնական գիտութիւններուն մէջ առանկ պատահած անգամ և գործը փորձով ստուգած բաներ շատ կան։

— Հռովմէական Հայերը Հռոմ քաղաքին մէջ մէկ վանք մը ունին։ Հռովմայ Նոր Հասարակապետութիւնը անգամները փոխեց. հանեց որ բոլոր վանքերը և եկեղեցական կալուածները ծախուին, և գինը ազգութեան գանձուն առնուի։ Յիշեալ Հայազգի կրօնաւորները փախնալով, չըլլայ որ իրենց վանքն ալ կալուածքներովը ծախուի; և իրենք բնակարաններէն զրկուելով Թափառական ըլլան, վանքին վրայ Օսմանեան մեծազօր Տէրութեան, և Գաղղիայի հասարակապետութեան դրօշակները տնկեցին. որովհետև այս կրօնաւորները Թէպէտ Հռոմ կը կենան, բայց Օսմանեան Տէրութեան հպատակ կը ճանչնուին զիրենք, և Գաղղիոյն ալ պաշտպան Հռովմէադաւան Հայոց պաշտօնն գիտեն։

— Նախընթաց Թուականի յիշեցինք, որ Գրեմսիէր քաղաքը եղած Աւստրիոյ ատեանը լուծուելով, անոր տեղը երկու ատեան պիտի հաստատուի՝ մէկը բարձր ու միւսը միջին անուամբ. Նաև 123 յօդուածէ բաղկացեալ սահմանադրութիւն մը ՚ի գործ դրուեր է, որուն տակը պիտի ըլլան Աւստրիոյ տէրութեան բոլոր քաղաքները։

Այս սահմանադրութիւն այնչափ հաճելի եղած չէ գաւառականներուն, որոնք իրենց վերաբերեալ օրէնքները չը կրնալով միաբերել՝ գժգոհութիւն կը ցուցնեն. բայց շատերը խելահաս ըլլալով՝ աւելի գոհ և ուրախ են, ասոր ամէն տեղ ուրախութեան հանդէսներ կը կատարեն։

Յիշեալ սահմանադրութեան օրինակն է.

Ամէն մարդ կրօնական գործոց մէջ կատարեալ ազատութիւն պիտի ունենայ, ամէն մէկ կրօնից համար աղօթարան շինելու թոյլտուութիւն պիտի ըլլայ. ասկայն ըսաւ մէկը տէրութեան և ազգութեն վերաբերեալ գործոց վրայօք այնչափ ազատութիւն պիտի չունենայ՝ որչափ որ ունի կրօնական գործոց վրայօք։

Ամէն մարդ իր խորհրդածութիւնը ու կարծիքը թէ բանիւ և թէ գրով հրատարակելու կարող ըլլալով՝ Լրագիրներուն մէջ տպուած նիւթերուն մէկը չը պիտի արգելուի, բայց ծանր և դժուարին առարկի համար հարկ եղած պատիժը տալու վրայօք կանոններ պիտի դրուին։ Թէ՛ ալ քանի մը անձնական խնդրոյ վրայօք արժան չը տեսնուի, ազգաբանակը մատուցանելու պէս բաներուն կանոն դնելու համար ժողովականները հաւաքելու Թոյլտուութիւն կայ։

Ամէն մարդ անձամբ ազատ ըլլալով՝ առանց դատաստանի մէկի մը տուն չը պիտի կոխուի, և Լեհական Նամակներուն մէջ գրուած խորհուրդները չը յայտնելու համար պահպանելով՝ ամենևին նամակ մը չը պիտի բացուի ու չը պիտի կորուսուի։

Աւստրիոյ տակն երկու ատեան պիտի հաստատուի, մէկը բարձր, ու միւսը՝ միջին անուամբ. և ամէն տարի Աւստրիոյ վեհափառ կայսեր հրամանաւը պիտի բացուի։ Բարձր ատենին անդամները գաւառականներուն մէջ եղած ժողովոց անդամներուն խորհուրդը պիտի ընտրուին, իսկ միջին ատենին անդամներուն ընտրութիւնը՝ հասարակութեան խորհրդովը պիտի ըլլայ. երկրորդ ատենին անդամներուն Թիւը՝ առաջինին կրկնապատիկը պիտի ըլլայ։

Ամէն չափահաս Աւստրիացի անդամ ընտրելու գործոյն վրայօք խորհուրդ տալու կարողութիւն պիտի ունենայ։ Նախագահը կամ տասը անդամ մէկէն՝ հասարակութենէն մարդ առանց խօթել չը տալու իշխանութիւն ունին։ Կայսրը ատենին տեւողութեան միջոցը կրնայ երկարել, նաև միջոցը դեռ չը լրացած՝ կրնայ լուծել. բայց լուծած ժամանակէն երեք ամիս ետքը՝ հարկաւ նորէն մէկ ատեան մը պիտի հաստատուի։ Մասնաւոր խորհուրդին առաջքի կարգադրութիւնները չը պիտի աւրուին, միայն թէ այս սահմանադրութեան պարունակած յօդուածներուն՝ յիշեալ կարգադրութեանց մէ յօդուածին դէմ ըլլանէ՝ միայն անոնք պիտի սրբագրուին. Խրուաթիաթանն ալ այս սահմանադրութեան տակն ըլլալով, այն տեղի բնակիչներուն 'ի վաղուց ունեցած արտօնութիւնները դարձեալ պիտի հաստատուին, բայց նոյն սահմանադրութեան դէմ եղածները պիտի վերնան։

յատուկ Թեան յարմար կուգան։

Հռովմայէն եկող՝ Թէվէրի քաղաքին շրջապատներէն ճերմակ ու գեղեցիկ քարեր մը ունի, որ հանքերուն մէջը կը գտնուի։ Այս քարերը առնելով կամ ստորնոյն ժամ պահելէն ետքը՝ օճառին հանելով եղանակ ընելու է, որ օդը նեղացուի, ու օդը երեք չորս անգամ ջրելու է, որ քիւ թիւներ ըլլայ։ Յետոյ լուանալով՝ հեղանիւթը ապակէ դրբօքով՝ բիւրեղի նման կը թանձրանայ։ Այս Պաղլեզին որ կրակի Հռովմէական կամ քաղաքին, գուշէ քիչ մը կարմրի պէս է, և իր հեղը քիչ մը հող մնացեալ է, ասոր հողը հանելով մաքրելու է։

Նուբլը ու Փուզոլ քաղաքներու մէջ տեղէն, և Վէզուվ ըստ եղած հրաբուխ երկիրներէն, Սոլֆադարա ըսած Պաղլեղը կ'ելլէ։ Ասոր երկիրներուն մէջ գտնըված բլուրներուն շատերը աւազան մը կը կոչուին, որուն մէջ տեսակ մը հող կը գտնուի որ կը ժողվեն, ու չոր տեղ մը կը պահեն։ Յետոյ Պաղլեղ շինելու համար՝ այդնձի մեծ սաղաւարտ մէջ կը դնեն նոյն հողը, ու վրան ամբրէիւ ջուր լեցնելով կը պահեն։ Ու երբոր ջուրը քիչ նոյն՝ սկսւողէս կ'ըլլէն, ու գետնին կը տաքցնեն, որ շոգիները ելլան. և եզերը փայտ, սաղարի մէջ կան նէն՝ որ պղպջակ պատի ներ, այնչափ կը կարծրանայ։

Քիւ ուսս երևելի բժշկապետը՝ Արհեստական նին համար ասէ զաղնակը կը յանձնէ։ Հայկեր բաժին պաղլեղական կաւ, և հինգ բաժին քիմիական ոզ, բաւական ջուրով մէկզմէկու խառնելէն՝ անանկ որ թանձրըկէկ մայլանման ըլլայ, ու ետքը կտոր կտոր ընելով՝ աղէկ փռուած օճառի մէջ դրելի, որուն մէջը երկու ժամէ չափ մնայ մինչև որ աղօտարար կարծրի։

Նոյն պաղլեղային կաւը՝ այս կերպով կարծրանալէն ետքը՝ փոքր ընելով աղէկ տաղաւ իմը մէջ դրելի. և կէսին քիմիական կամ ծծմբային աղը առջի չափովը քանի մը անգամ խառնելի, մինչև որ գոլորշիները աղէկ մը հանեն, ու յետոյ քիմիական ամէն չափ ջուր դնելով՝ ասոր պէս աղէկ մը խառնելի, անանկ որ երեք նիւթին խառնուրդը թափանցիկ ըլլալով ունենայ, և յետոյ աղէկ մը մնայ։

Երբոր աս ապրութիւնը քիչ մը կոնքի նէ՝ շարունակ ջուր լեցնի կ'ըլլէ ու Թը տաքը անգամ Թէ որ կաւը առնուածին տակը իջնալով հեղանիւթը պղտորի, պէտք է նոյն հեղանիւթը կարդալ առջիլու, ու խողովակներու մէջ լնել. ու մնացած մրուրին վրայ նոյն հեղանիւթին երկրորդ մը ջուր լնել։

Յետոյ երկու հեղանիւթերը մէկ ընելով՝ հետը քիչ մը Գալիոյ աղի կը խառնելի, որուն երկուքին չափ ալ Գովէրաղա, և քիչ մը առնէն ետքը պաղելով կը կարծրանան. ու իրենց առջի քանակութեան երեք անգամ առնելով՝ Պաղլեղ կըլլան. և քիչ մը տաք ջուրի մէջ դնելով շարամը կը մաքրուի, ու աղէկ փայլունի պաղլեղ կըլլայ։

Անոնց մեղը՝ քանի մը անգամ կը զտուի, որուն վրայ բաւական ջուր լեցնելով խառնելէն ետքը՝ քիչ մը առեն մնայ որ հեղանիւթը մրուրէն զատի. և ուրիշ գործողութեան մէջ հաստատ անպրէի ջուրի տեղ կը գործածուի աս հեղանիւթը։ Քիմիագէտներէն ոմանք Քալսագին գործողութը՝ Հռովմայ գործարաններն հետ համաձայն կը սեպեն։

Պաղլեղը՝ ներկերուն գոյնաւոր բաղադրութեանց մէկն է. որուն գոյնին պայծառութեանը նաև կերպասներու համար կը գործածուի, որ զանխառ ջուրի պէս պայծառութիւն ու անփութիւն մը կուտայ։

Ներկարարները՝ առջինով ներկելու կերպասները՝ Պաղլեղով կը թրջեն, թէ որ աղէկ մը չթրջենե՝ աղէկ չառներ սա գոյնը։ Կը գործածուի նաև Թուղթերը ջրելու համար՝ որպէս զի թէ որ վրան գիր գրելու՝ չծծէ։ Բժիշկ իր օգտութեանը համար ալ ամէն բանի մէջ կը գործածուի։ Նաև հեղանիւթերը զտելու համար կը գործածուի՝ մանաւանդ գինիները պարզելու։ Շաքարի գործարաններուն մէջ ալ կը գործածուի՝ զտելու բարեկարգ ըլլալուն համար։

կանոն մը պիտի չըլլայ, որով պիտի խնդրէ թէ Լոմպարտիա և Վենետիկ գաւառներուն Աւստրիոյ կայսերութեան տակը գտնուիլը ինչ կերպով պիտի ըլլայ, և իշխանութիւնն ինչպէս պիտի վարէ։ Գործադիր իշխանութիւնը կայսեր ձեռքը ըլլալով, կայսրը ներքին և արտաքին բոլոր գործառնութիւնները նախարարներուն ձեռամբ պիտի տեսնայ։ Կայսրը յատուկ ատեան մը պիտի հաստատէ, ու ինքը պիտի ընտրէ անոր անդամները, որոց հետ՝ հարկը պահանջէ նէ, պիտի խորհրդակցի։

Յիշեալ սահմանադրութիւնը՝ կատարւելու ըլլայ նէ, Աւստրիոյ տէրութեան իշխանութեանը տակը եղած ամէն քաղաքներն ալ կատարեալ հանդարտութեան մէջ կըլլան. բայց ՚ի վաղուց հետէ Մաճառներուն պաշտպանութեն տակը գտնուած խռովութեանը բոլորովին կը դադրի անոնցմէ, և առաջ ալ Մաճառները թէ խօսքի և թէ մտքով կամք անոր կը միան։

— Աւստրիոյ տէրութեան Դարամսէքեր քաղաքը ունեցած մեծ ատեանը լուծուելէն ետքը՝ առաջիկաւ, որ անոր անդամներէն ոմանք Վենետիկի խռովութեանը ձեռնամուխ եղած են. ուստի անոնները բռնելով դատաստանի կը քաշեն հիմա։

Այն տէրութեան՝ 10,000ի չափ զօրքը՝ Ֆէռռարա քաղաքը մտեր ու հաստակուելէնէն 200 հազարէն աւելի ֆիորինոս տուգանք առնելով ըսեր էին, որ այս գումարը իբրև ընծայ պիտի խրկեն Պապին։

Նոր եկած լուրերուն նայելով այս տուգանքին մասին Հռոմ հասածին պէս՝ Հռովմայի կառավարութիւնը պատուէր մը հրատարակեր է, ըսելով թէ «Ֆէռռարա գաւառը և կառավարութեան տակը եղած ուրիշ քաղաքները պատուհասն ալ Աւստրիացի զօրք եթէ մտնայ ու տուգանք առնէ, նոյն տուգանքին գումարը՝ կառավարութէն դատաստաններէն պիտի տրուի տուգանք տուողներուն»։ Կառավարութիւնը սահմանադրուելը գտնուած Փիչայ զօրապետին՝ որ Բոլոնիա քաղաքին կոմմանդան է, փոխատար իշխանութիւն տուեր է քաղաքը պահպանելու համար։

— Ֆրանքֆորթի յատուկ ատեանին Դագահրէն անուն նախագահը՝ Ֆրանքֆորդ գտնուող Գերմանիոյ բոլոր կառավարութեանց դեսպանները անցեալ ամսոյն 14ին կայսերական տեղակալին պալատը հրաւիրեր է, և միտքը դրեր է որ հարցնէ անոնց թէ իրենց կառավարութիւնները հաստատեալ սահմանադրութեանը վրայօք ինչ դիտաւորութիւն ունին։ Դեսպանները՝ որ 28 կառավարութեանց կողմանէ խրկուած են ու նոյն կառավարութիւններն ալ 22 միլիոն բնակիչ ունին, հրաւէրը ընդուներ են, բայց Աւստրիոյ դեսպանը չէ ընդուներ, որովհետև իւր տէրութիւնը կուզէր որ յիշեալ սահմանադրութեան երկրորդ ընթերցմունքը քանի մը շաբաթ ևս ետ ձգէր։ Հիմակու հիմա թէպէտ աղէկ մը հասկցուած չէ՝ նոյն սահմանադրութեանը վրայօք յիշեալ կառավարութեանց դիտաւորութիւնը, բայց սա տեղեկութիւնը առնուած է որ անոնց մեծագոյն մասը Բրուսիոյ տէրութեան կողմն է։

Նոր լուրերուն նայելով յիշեալ կառավարութեանց դեսպանները՝ նոյն սահմանադրութեանը հաւանութիւն տուեր են, բայց Աւստրիոյ, Պաւիէրայի, Հանովրայի, Սաքսոնիայի և Վէրդէմպուրկի տէրութիւնները համախորհուրդ ըլլալով, նոյն սահմանադրութիւնը իրենց ինչ կերպով ընդունելի կրնայ ըլլալ նէ՝ յայտարար գիր մը պիտի խմացընեն։

Մեր յիշեալ ատեանին մէջ թէպէտ որոշեր էր որ ընդհանուր Գերմանիոյ համար կայսր մը ընտրուի, բայց ասոր հաճութիւն չէին տուեր Գերմանիոյ կառավարութիւններուն մէկ քանին. ուստի մտածելով որ այս բանը Գերմանիոյ միութեանը աւրուելուն պատճառ կրնայ ըլլալ, և լուն նոյն ատենն ալ նոյն միութիւնը պահպանելու է, անոր համար նոյն որոշումը ետ պիտի ձգեն հիմա։

— Մաճառաց ազգը՝ խռովթներուն ուզած արտօնութիւնները պիտի տան. անոր համար օրագրերուն մէջ ալ անոնց վրայօք խել մը խօսքեր գրուած կայ, իբր թէ խռովթները՝ Աւստրիոյ տէրութենէն պիտի զատուին ու անոնց հետ պիտի միաբանին։ Պորոն Եէլաչիչը որ խռովթներուն մեծն է, այս բանին վրայօք նամակ մը գրելով Վեննա խրկեր է, որ օրագրին մէջ տպէ, որպէսզի ամէն մարդ կարդալով հասկընայ, թէ այն գրուած խօսքերը սուտ են, նաև խռովթներուն՝ Աւստրիոյ տէրութեանը ըրած հաւատարմութիւնը մշտնջենաւոր է։

Յիշեալ ազգին Փէսթ մայրաքաղաքը առնըւելէն ետև՝ տէրութեան զօրաց ձեռքը խել մը գիրեր անցեր էին, որոց մէջ կային անանկներ որ ժամանակաւ տէրութեան պաշտօններուն վրայ էին, բայց ետքը ապստամբ Մաճառներուն հետ միաբաներ էին. անոնք հիմա հրացանի բռնուելով մահու կը դատապարտուին։ Երկու երևելի զօրապետ՝ որոնք նմանապէս յառաջագոյն տէրութեանը կը ծառայէին ու ետքը ապստամբներուն կողմը անցեր էին, դատաստանի քաշուելով վըճիռ կտրուեր է կախաղանը հանելու. բայց Աւստրիոյ մեծափառ կայսրը առանձին շնորհք մը ընելով կախաղանէն ազատելով՝ հրաման ըրեր է որ առ ՚ի պատիժ բանտը դրվին մինչև 10 տարի մնալու պայմանաւ։

— Բրուսիոյ տէրութեան երկիրը գտնուող քանի մը մանաւոր կառավարութիւնները նոյն տէրութեանը հետ միաբաներ են, և անոնցմէ ոմանք մինչև անգամ իրենց զինուորները Բրուսիոյ զօրաց հաղորդ և միաւոր ըրեր են. բայց այս լուրը Աւստրիոյ տէրութեան ականջը հասածին պէս՝ չը հաճեցին ՚ի զատ, իւր երկիրը գտնուող Գաւիէ և Վիւրթէնպէրկ կառավարութիւններուն մէկ քանի զօրականք խրկելով պատուէր ալ ըրեր է, որ սա միաբանութիւնը աւրելու համար կարեւոր եղածին չափ հոգ տանին։

— Նախընթաց թուոյնիս ծանուցինք Նապոլի ու Սիկիլիայի կառավարութեանց մէջ տեղը գժտութիւն ըլլալը, նաև Նապոլիի տէրութիւնը իւր վերջին դիտաւորութիւնը յայտնելու մտօք գիր խրկելը. հիմա ալ կը փութանք ծանուցանելու, որ յիշեալ գրին մէջ գրուածները՝ Սիկիլիացիք չեն ընդուներ. ուստի Նապոլիի տէրութիւնն ալ կը պատրաստուի պատերազմելու Սիկիլիացւոց հետ՝ 30,000 զօրք խրկելով։

— Ինկիլթէռայէն Սիկիլիա կղզին 80 հատի չափ թնդանօթ անցեալները դրուած ըլլալուն համար, ասոր վրայօք Ինկիլթէռայի ատեանին մէջ անդամներուն մէկ քանին ըսին. որ «Մեր տէրութիւնը Նապոլիի տէրութեանը հետ բարեկամ է, և իրեն դեսպանը նաև ուրիշ գործակալները արդէն նըստած են Նապոլիի քաղաքին մէջ. ուստի ինչպէս կըլլայ, որ մեր բարեկամ գտնուող տէրութեանը՝ թշնամի եղող Սիկիլիացիներուն 80 հատի չափ թնդանօթ խրկելով՝ Սիկիլեացիներուն իբրև ձեռնտու օգնական ըլլանք. օրինակի աղագաւ՝ Խոլանտացիք ապստամբելու ըլլան, և Նապոլիի տէրութիւնն ալ անոնց թնդանօթ և պատերազմական պիտոյք խրկէ նէ՝ այն ատենը մեր տէրութիւնը նոյն տէրութեանը հետ չաւրուիր մի, թէ որ կաւրուի նէ՝ ինչու համար իրեն հաճելի չեղած բանը բարեկամին կընէ»։

Այս հարցմունքին պատասխան տուաւ Նախարարին մէկը, որ արտաքին գործոց պաշտօնէին կողմանէ իբրև փոխանորդ եկած էր ատեանը, ըսելով թէ «Այս բանին եղութիւնը ստուգ չէ, և մեր տէրութիւնն ալ ամենևին այդ բանին խառնուած չունի. այլ մեր տէրութիւնը՝ Ինկիլթէռայի մէջ եղած գործարանի մը երևելի վարպետին շատ թընդանօթ ապսպրած էր ձուլելու, և այն ատենները Սիկիլեացիք ալ որոշեալ միջոցաւ նոյն վարպետին 80 հատի չափ թնդանօթ ապսպրած էին, նոյն վարպետը թնդանօթները լմնցուցածին պէս՝ մեր տէրութիւնը առեր էր ձեռքէն, որովհետև յառաջ ինքը ապսպրած էր. Սիկիլեացւոց տուած միջոցը մօտենալով յիշեալ վարպետը հասկցեր էր, որ միւս թնդանօթները ժամանակին չը կրնար պիտի հասցընել, և որոշեալ միջոցը լմնալէն ետև հասցընէ ալ նէ՝ առնող չըլլար որով իրեն վնաս կըլլայ. ուստի նոյն վարպետը մեր տէրութեանը աղերսագիր մատուցանելով խնդրեր էր, որ տէրութեանը տուած թնդանօթները ետ առնէ, և ետքը՝ քիչ ատենի մէջ ուրիշ թնդանօթ ձուլէ ու տայ. այս աղերսը տէրութիւնը ընդունելով առած թընդանօթները տուեր էր յիշեալ վարպետին, և այն ալ խրկեր էր Սիկիլիա»։

— Սպանիոյ և Նապոլիի ու Աւստրիոյ տէրութիւնները՝ Պապին օգնելու միտք ունին, Գաղղիոյ հասարակապետութենէն ալ օգնութիւն խնդրեցին, բայց ասոր հիմակու հիմա պատասխան մը տրուած չէ։ Սարտէնեայի տէրութիւնը՝ այս միաբանութենէն զատուէ, նաև կերևի ալ որ անոնց դէմ ելլալու համար Թոսքանայոյ հետ պիտի միաբանի. ուստի այս բանը խօսուեցեր է ազգային ատեանին՝ Հռոմի արտաքին գործոց պաշտօնեայ Պ. Ռօսսինին։

Ի ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՊՕՂՈՍԻ ԱՐԱՊԵԱՆ ԱՊՈՒՃԻՒՑԻՒՈՑ